

Dan Gulea

MARGINALIILE AVANGARDELOR

Cuprins

Dan Gulea

MARGINALIILE AVANGARDELOR

Tracus Arte
2016

Cuprins

Argument	8
Termenul de <i>avangardă</i> în cultura română	11
O definiție – Atestări în cultura română – Eminescu și avangarda – Gheorghe Șincai și avangarda – Sensul militar – Sensul politic – O cronologie a termenului de <i>avangardă</i> în cultura română	
Futurism activ & retroactiv.	30
Sonda lui Marinetti	
Dada: Spectacolul a început	38
Țările lui Tzara	44
Identitatea elvețiană – Supus al Imperiului Otoman; bulgar – La <i>Simbolul</i> : Origini turcești – Mesianici – Limba engleză – Belgieni – Neamțul Bufty – Identitatea franceză și cea românească – Divizia germană – „Cabaret Voltaire”: Antinaționalism – Identitatea avangardei românești – Reluări ale destinului lui Tzara: Andrei Codrescu – Matei Vișniec – Chris Tanasescu / Margento	
Note despre poemul simultan. De la Merz la Altazor ...	81
Avangarda în literatura maghiară din România	87
Lumea românească a lui Joyce.	91
<i>transitions</i> – Mașina de citit – <i>Caleidoscop</i> – Work in progress	
Ilustrația de carte la Perahim	113
Construirea imaginarului avangardist: autori și personaje onirice (clasicii avangardei: Urmuz, M. Blecher, H. Bonciu) – După 1947 – Autori și personaje activiste. Armele – <i>Mitrea Cocor</i> / <i>Oțel și pâine</i> – Realismul și faliile sale – Literatura pentru copii – Noua literatură – Marin Preda – Secvențe onirice în realism-socialism – Onirismul pur: <i>Proverbe</i>	

Perahim. Schiță de catalog al cărților ilustrate în timpul vieții autorului	160
Limbajul la Gellu Naum	181
Realitate și limbaj – Leoparda și limbajul naumian – <i>Sicriul irespirabil</i> – <i>Critica mizeriei</i> – <i>Nigredo</i> – <i>Lucrări în verde sau Pledoaria mea pentru poezie</i> – <i>Zenobia</i> – <i>Sinuciderile din dragoste de la Sozenaki</i> – Ready-made	
Imaginea textului la Gellu Naum	194
Primii prieteni: Victor Brauner – Jack Hérold – Paul Păun – Reprezentări scenice & grafice: filmul – teatrul – Epoci și grupuri – Traduceri – De la <i>Autopoem</i> la <i>Infra-Noir</i> – <i>Hera- clit</i> – <i>Epura Apolodor</i> – Ready-made (<i>Avantajul vertebrelor</i>) – <i>Calea Șarpelui</i> – <i>Poetizați, poetizați...</i> – <i>Medium</i> – <i>Volute</i>	
Limbajul lui Paul Păun	256
Calibanism – Desenul – „Cadavrele delicioase”	
Personajul D. Trost.	263
Marxistul – Artistul vizual – Personaj de roman – Personaj de eseu – Teoreticianul – Medicul	
Grupul suprarerealist român în opera lui Virgil Teodorescu. .	278
Gellu Naum – Paul Păun – Gherasim Luca – D. Trost – Lumea leopardului	

Termenul de *avangardă* în cultura română

**O definiție – Atestări în cultura română –
Eminescu și avangarda – Gheorghe Șincai și
avangarda – Sensul militar – Sensul politic –**

**O cronologie a termenului de *avangardă*
în cultura română**

O definiție

Termenul de „avangardă” implică o definiție numai în relație cu un *câmp cultural*, în cadrul căruia se manifestă și față de care *devine* avangardă; existența unei avangarde depinde, deci, de „restul” câmpului cultural (artistic), stabilindu-se astfel o relație de opoziție, dar și implicarea unei „traiectorii”, aceasta din urmă fiind noțiunea-relație. Fie că discutăm, în cultura noastră, despre avangarda istorică (repartizată mai mult sau mai puțin precis perioadei interbelice), fie despre o avangardă transistorică (Marino avansa, oarecum malițios, „periodizarea și datarea ultimei avangarde”¹, sugerând astfel transformările inerente ale unui

1. Adrian Marino, *Dicționar de idei literare*, cap. „Avangarda”, Editura Eminescu, București, 1973, p. 199.

câmp cultural). Pe de altă parte, Bourdieu nici nu se oprește asupra noțiunii de avangardă, decât în sens transistoric, de pildă atunci când analizează *Educația sentimentală* și „descoperirea lumii artistice” de către Frédéric Moreau.

Atestările termenului în cultura română implică, de asemenea, o relație structurală, o opoziție în ultimă instanță cu câmpul cultural sau, mai precis, cu tendințele predominante ale acestuia.

Atestări în cultura română

După Adrian Marino, prima atestare ar fi în anul 1912, într-un schimb de scrisori între Gala Galaction și G. Ibrăileanu, unde tânărul defensor eclesiastic (inspector bisericesc) intenționează „cu cele câteva nuvele, sortite să nu facă parte din volumul editat de *Viața românească*, un mic volum de avantgardă (s.m., D.G.) pe care îl editează Cocea. Zgomotul acestui mic volum va fi profitabil celui de-al doilea”²; accepția proiectelor lui Galaction nu se limitează la sensul literar, ci implică exact această relație culturală, de frondă, față de un oarecare establishment, cunoscut autorului, un partener de idei al lui Tudor Arghezi la *Linia dreaptă* (1904). *Bisericuța din Răzoare*, volumul publicat cu ajutorul lui Ibrăileanu în 1914, va fi urmat de *Clopotele din Mânăstirea Neamțu* (1916),

2. *Scrisori către G. Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță și Al. Teodorescu, cu o prefață de Al. Dima și N.I. Popa, Editura pentru Literatură, Colecția „Studii și documente”, București, 1966, p. 10-11, reluat în Adrian Marino, *op. cit.*, p. 179.

editat de cel citat în scrisoare, N.D. Cocea, în colecția gazetei *Facla*. Galaction cunoaște, deci, câteva dintre posibilitățile „avangardei”: „zgomot” și ideea de continuitate a evenimentelor literare, de anunțare a unuia prin altul; o tehnică mediatică, publicitară, pe terenul literelor; avangarda înseamnă, deci, *anunț publicitar*.

O mai veche atestare a termenului de „avangardă” este descoperită de Geo Șerban, care citează un alt schimb de scrisori între Mihail Dragomirescu și Titu Maiorescu. Anul este 1894³. Aici⁴ discipolul Dragomirescu subliniază meritele *pionierilor*, ale celor care descoperă noi expresivități, deci experimentează, cum am spune astăzi; cu un cuvânt, meritele *avangardei* artistice. Discuția nu este exclusiv literară nici de data aceasta, contextul evocând o discuție pe teme de muzică: Maiorescu îl privea cu suspiciune pe Wagner, față de marele Beethoven: „Wagner se raportă la Beethoven ca Ibsen la Shakespeare sau ca Byron la Goethe [...] Lait-motivele și sărăcia de melodii sunt deplorabile. E un epigon-pigmeu pe lângă Beethoven [...] Byron, Ibsen și Wagner sunt moderni, Shakespeare, Goethe și Beethoven sunt eterni.” Clasicismul maiorescian se găsea, la finele secolului al XIX-lea, pe cale să se transforme în

3. „Préludes à l'avant-garde chez les Roumains”, în *Euresis. Cahiers roumains d'études littéraires*, nr. 1-2, 1994, p. 22.

4. Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni. *Correspondență*, antologie, note și prefață de Z. Ornea, text stabilit de Filofteia Mihai și Rodica Bichis, Editura Minerva, Colecția „Documente literare”, București, 1978, p. 116-118, p. 445-448.

conservatorism. Mihail Dragomirescu îi explică lui Titu Maiorescu: „Semnificația muzicii lui Beethoven poate fi mult mai adâncă decât aceea a muzicii lui Wagner [...], dar această semnificație nu este evidentă, pentru că [...] e mai cu greu de priceput. Din contră, scoaterea la iveală a *semnificației profunde a sunetelor* – în general (independent de faptul că unele combinații sunt mai semnificative decât altele), a făcut-o Wagner [...] eu n-am făcut decât să gădesc «armata» acestui «avant-garde»”. Prin urmare termenul de „avangardă”, în utilizările sale din afara „avangardei istorice”, implică întreg spațiul artistic, în orice sens.

Sensul cultural este cel mai important pentru termenul de avangardă, față de sensul politic sau cel militar. De altminteri, în studiile despre fenomen, fie că subiectul îl constituie avangarda istorică ori o „ultimă” (în speță: oricare) avangardă, sunt analizați scriitori deopotrivă cu artiștii plastici, cu muzicienii. Din perspectiva avangardei istorice, dorința de sinteză a fenomenelor artistice este elocventă, un spectacol avangardist fiind unul complet, cu muzică, culori, manifeste tipărite etc.

Eminescu și avangarda

O dată în plus, avangarda este una culturală, generică; din nevoi didactice, se poate separa în „literară”, „filozofică”, „fotografică” ș.a.m.d. Din acest punct de vedere, urmărind, deci, atestarea culturală a termenului, primul care folosește acest

termen este Eminescu, în chiar primul său articol publicat, *O scriere critică*⁵, din 1870.

Eminescu intră în arena jurnalistică, a celei culturale, în spirit polemic, pe teme de lingvistică; nu atât domeniul limbii române îl preocupă (domeniu intens dezbătut în epocă), cât anumite chestiuni de moralitate, întrucât cel vizat de articol este baronul D. Petrino, cu textul său *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina* (1869): „Studentii români din Viena sunt surprinși de schimbarea atitudinii lui D. Petrino față de Aron Pumnul și de modul cum înțelegea să critice sistemul său filologic. Numai cu câteva luni mai înainte [toamna lui 1869], D. Petrino compune un *Prolog*, pe care îl rostește la concertul dat în folosul Fundațiunii pumnulene, în care îl numește pe Aron Pumnul, «filolog distins» și luptător politic cu merite «demne de stima și admirația fiecărui român». După aprecieri de această natură, D. Petrino trece în cealaltă extremă și în *Puține cuvinte*... îl denunță pe Aron Pumnul ca o primejdie națională”⁶. Eminescu se pronunță în apărarea școlii lui Aron Pumnul, folosind în sens *ironic* termenul de avangardă; în grafia latinistă: „In casulu de fatia avemu a face cu unulu din avangardele celoru multi, cari vor urma, adeca: cu o brosiură a unei avangarde, intitulata deplinu ast-feliu: *Pucine cuvinte*...”.

5. *Albina*, Pesta, anul V, nr. 3, 7/19 ianuarie 1870, p. 2-3 și nr. 4, 9/21 ianuarie 1870, p. 3-4. În volum, pentru prima dată în ediția Caragiale, intitulată *Diverse*, Editura Librăriei Școalelor Frații Șaraga, Iași, [1895], p. 76-87.

6. Al. Oprea, în vol. Eminescu, *Opere*, vol. IX, Editura Academiei RSR, București, 1980, notele de la p. 515-517; articolul lui Eminescu se află la p. 79-84.

În acest prim articol al său, mandatar al asociațiilor românești din Imperiu (cum ar fi Societatea literară-științifică a românilor din Viena sau Societatea literarie-socială „România”), în numele căreia exprimă apărarea ideilor lui Aron Pumnul, Eminescu se situează într-o poziție diametrală față de ideile *Junimii*. D. Petrino este un reprezentant de ultimă oră al școlii maioresciene („o copie infidelă” a lui Maiorescu), după ce cu puțină vreme mai înainte va fi susținut ideile despre fonetism ale lui Pumnul. Comparația inechitabilă este procedeul stilistic eminescian, unde Maiorescu este asemănat cu Immanuel Kant din perspectiva școlilor ce le generează; recentul emul Petrino este așadar, în raționamentul eminescian, un „avangardist” al ideilor junimiste, exprimate de Maiorescu (*Despre scrierea limbei rumâne*, 1866). În acest text al lui Maiorescu gramatica și regulile lui Pumnul sunt numite „false”, ele producând „o silă impusă spiritului nostru ca să scriem cum vrea d. Pumnul”. Mai mult, în studiul *Limba română în jurnalele din Austria* (1868), exemplele lui Maiorescu provin cu precădere din publicațiile la care și Eminescu colabora (*Familia* din Oradea) sau din cele reprezentante ale asociațiilor studențești din care, de asemenea, și Eminescu făcea parte (*Albina*, care a apărut la Viena și la Pesta și *Federațiunea* din Pesta).

În al doilea rând, Eminescu ironizează și un statut al lui Alecsandri, reiterat de Petrino: „criticulu îl lauda pe d. Alecsandri si-l face regele poetilor, lucru la care aplaudem si noi, pana ce vomu ave și unu imperatu al poetilor, care adeca sa-l intreaca

pe dumnelui, ceea ce, spus fara complimentu – va fi camu greu, deși sintem de o natura care nu despeară nici’o dată”. În fapt, nu atât poziția lui Alecsandri îl deranjează pe Eminescu, cât modul de a gândi, canonul literar în viziunea lui Petrino. Nu peste multă vreme, poetul îl numește pe Alecsandri în *Epigonii*, se știe, similiironic, „rege-al poeziei veșnic tânăr și ferice”. Față de accepțiunile curente ale noțiunii („în anii 1870-1880 termenul [este] aplicat artiștilor care aveau o poziție estetică avansată, netradițională, care erau în polemică împotriva societății”⁷), Eminescu arată o poziție critică deosebită, iar atitudinea lui, ironică, poate fi comparată cu cea a lui Baudelaire de la începutul anilor 1860 (*Mon cœur mis à nu*)⁸, care se declara dezgustat de metaforele militare aplicate culturii. Motivația poetului francez se orienta în jurul „disciplinei” și a „contingentelor” pe care le subsu-mează o astfel de semnificație. D. Petrino este văzut de Eminescu, fără îndoială, ca un fel de „soldat” junimist, care inaugurează o campanie bine proiectată. Vocabularul militar predomină în textul eminescian, cu scopul de a persifla astfel de inițiative: „scola de partisani”, „partisan”, „oaste de ex- si aplicatori”,

7. Matei Călinescu în dialog cu Ion Vianu, „Avangarda într-o perioadă de pluralism estetic”, în *Lettre internationale*, nr. 58, 2006; de asemenea, cf. Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadentă, kitsch, postmodernism*, traducere de Tatiana Pătrulescu, Radu Țurcanu, Mona Antohi, postfață de Mircea Martin, ediția a II-a, Editura Polirom, Colecția „Collegium”, Iași, 2005, p. 99-148.

8. Cf. *Fusées. Mon cœur mis à nu. La Belgique déshabillée*, édition d’André Guyaux, Gallimard, Folio classique, 1996, p. 104.

„imperiul cel vast al stiincei filosofice“, „a combate“, „a te bate“ etc., culminând cu un îndemn elocvent: „Susu flamura, josu masca!“. Tânărul publicist este contaminat de preeminența unui „război cultural“, îndemnând el însuși la opoziție, la „ridicarea steagului“. Mult mai blazat în cuget, aflat în exil și având o distanță suficientă față de actualitățile culturale din patrie, Baudelaire vituperează împotriva unor conformisme, a unor „spirite născute pentru a fi servile“, „care nu pot gândi decât în grup“ (i.e. „en société“), enumerând sensurile rizibile ale războiului cultural: „literatură militantă“, „a ține steagul drept“, „a se arunca în luptă“, „unul dintre veterani“, „poetii de luptă“, „literaturile de avangardă“ ș.a. Atitudinea lui Eminescu este, așadar, instabilă: aici ironizează avangarda și implicațiile ei politico-culturale, dincolo intră sub vraja propriului discurs, pentru a relua termenii „de luptă“, de această dată în înțeles serios, „contraavangardist“.

Gheorghe Șincai și avangarda

Tot *în contra* direcției lui Maiorescu, în următoarele pagini, Eminescu îl elogiază pe Gheorghe Șincai (privit cu dispreț de Maiorescu în studiul *În contra direcției de astăzi în cultura română*, 1868, dar și în *Observări polemice*, 1869: „compilarea fără critică a lui Șincai nu este o hronică“ etc.) și întreaga mișcare ardeleană, cu următoarele fraze neechivoce: „dacă criticul ce-l califică de mincinos [conotativ, acesta este atributul dat de Maiorescu lui Șincai...] ar fi avut

bunăvoința de a cerceta istoria istoriei, atunci ar fi putut băga de seamă că procesul întru scrierea istoriei la orice națiune se începe mai întâiu și constă din cronografie, *cu sau fara* tendentia, din culegerea de prin toate partile a materialului.” Meritul lui Șincai este, arată Eminescu, acela de a culege informații despre „o singura idee, aceia a Românismului”, cum numește poetul atestările pe care le face Șincai prezenței în veac a românilor. Poate de aici, de la bătrânul Șincai, a preluat Eminescu termenul de avangardă, transformându-i sensul militar în cel cultural. Șincai traduce o mulțime de documente, le selectează și le ordonează în *Hronica* sa. La el apare prima atestare, în sens militar, a termenului de avangardă (1810-1811), cu prilejul reproducerii unei mențiuni despre lupta din 1632 dintre domnul Țării Românești, Leon Tomșa, și Matei aga, viitorul domn Basarab. Citatul este tradus după istoricul austriac Johann Christian von Engel⁹, cu care Șincai polemizează de-a lungul operei sale: „Leon Vodă drept aceia au adunat pre câți au putut în pripă și supt povățuirea spătariului Mihnea celui Mare i-au trimis ca să stea împotriva celor ce venea înainte, ci avantgarda aceasta a lui Leon Vodă au nimerit preste toată oastea pribegilor, carea se povățuia de Matheiu aga [Basarab], la satul Ungurei și așa se-au înfrânt”¹⁰.

9. *Recent. Historia Valachiae*, part. I, seq. 285; *Istoria Țării Românești și a Moldovei*, 1804.

10. *Hronica românilor și a altor neamuri*, cf. *Opere*, vol. III, ediție și studiu asupra limbii de Florea Fugariu, Prefață și note de Manole Neagoe, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 66.